

Tidsskrift for Retsvitenskap 1954.
Side 146 - 155

103389

ET «RETSVITENSKABELIGT» RESPONSUM

I anledning av professor Hurwitz' anmeldelse med denne overskrift i forrige årgang s. 304 ff, har redaksjonen mottatt følgende fra professor Hilding Eek:

Professor Stephan Hurwitz' anmeldelse i Eder ärade tidsskrift av den tryckta utredningen «Den norska rettsuppgørelsen» inneholder angrep mot namngivne svenske jurister, som på ett eller annat sätt medverkat i utredningen, og har overhovedtaget givits sådan form, att de angripna ha allt fog till ett genmäle. Såsom en av dem vill jag därför anhålla om plats för nedanstående synpunkter. Jag har delgivit detta genmäle med professorerna Sundberg och Fahlbeck, vilka förklarar sig helt instämma i detsamma. De tillhöra liksom jag «Institutet för offentlig och internationell rätt»; med svenskt språkbruk är det fullt förenligt att en privat vetenskaplig inrättning, där flera forskare med olika inställning och intressen samverka, benämnes «institut».

På de straffrättsliga frågorna, som Hurwitz naturligt nog ägnat det största utrymmet men som ligger utanför mitt forskningsområde, skall jag icke ingå. I frågorna om rettsuppgørelsens folkrättsliga förutsättningar samt särskilt förhållandet mellan befolkningen i ett ockuperat område och å ena sidan den lagliga regeringen samt å den andra ockupationsmaktens myndigheter hävdar Hurwitz i åtskilliga avseenden meningar, som avvika från dem, som uttryckas i utredningen. Det gäller olika uppfattningar om de relevanta folkrättsliga reglernas innebörd och funktion. Jag kan icke se, att Hurwitz anfört något nytt i sak eller vederlagt argumentationen i utredningen. Han allenast bekänner sig till annan mening i

spørsmål, vilken - det skal gjøres medges og det bestrives ikke i utredningen - äro både svarbedömda och omstridda.¹ Denna meningsmotsättningens natur gör, att jag har svårt att föreställa mig, att icke Hurwitz själv efter lugn eftertanke måste medge, att han saknat varje anledning att bruka de epitet mot den motsatta meningen och dess författare, som förekomma i hans anmälan.

Det väsentliga och i mitt tycke mest anmärkningsvärda i Hurwitz' anmälan är hans tanke, att det förhållandet, att svenska jurister riktat kritik mot den norska rettsuppgørelsen och därmed kanske indirekt också mot liknande företeelser i Danmark och Finland, skulle kunna bringa det nordiska rettsvetenskapliga och legislativa samarbetet i fara.

Då denna tankegång bedömes, har man att se tillbaka på det stora problemkomplexet om uppgørelserna efter andra världskriget med krigsförbrytare och förrädare. Processerna i Nürnberg och annorstädes med krigsförbrytarna bedömas knappast längre med någon större entusiasm av juristerna i de länder, som arrangerade processerna. Den «preventiva» effekten av angripnas bestraffande är av välkända skäl, som icke behöva upprepas här, diskutabel. Den väsentliga invändningen mot bestraffningsåtgärder av detta slag är emellertid icke detta, icke heller de nyuppställda straffbudens retroaktiva karaktär, utan det förhållandet, att allenast de besegrade makternas krigsförbrytare bli ställda till ansvar, medan eventuella liknande gärningar på segermaktssidan pardoneras eller icke ens utredas. Att krigsförbrytelser eller eljest straffbara eller straffvärda gärningar begås även på den egna, «goda» sidan i ett krig, är ett faktum. Det må vara tillåtet att peka t. ex. på den «avrättning» av en svensk kvinna, som företogs under kriget av danska frihetskämpar. Ensidigheten i uppgørelserna med krigsförbrytare gör dessa till krigshandlingar i rättgångens form. Detta verkar rettsupplösande i stället för lagbildande. Man söker nu också inom FN:s organ få en internationell straffkodex om krigsförbrytelser antagen och upprätta en stående internationell domstol, varigenom en allsidig uppgørelse med alla krigsförbrytare kunde tänkas ske efter ett

¹ Jfr. Castberg, Soldater, partisaner og franktirører, Oslo 1954, särsk s. 19 ff.

krigs slut. Detta försök är kanskeorealistiskt, men det bygger på en riktig princip.

Samma ensidighet präglar uppgörelserna inom ett land med medborgare, vilka handlat straffvärt under ett krig. Man straffar förrädare för både förräderi och andra brott, men utsträcker icke sin observans till de medborgare, som icke falla inom räjongen av för förräderi misstänkta. Och härtill kommer nu den stämning av hets och hämnd, som i en dylik situation icke kan undgås. Det är begripligt, om sådana principer som nulla poena sine lege eller in dubio pro reo eller in dubio mitius icke komma att väga högt mot de högröstade kraven på att ingen, som gått fiendens ärenden, skall få undgå rättmätig bestraffning. Här riskeras därför, att oskyldiga dömas och att straffen bli orimligt höga. Nyanserna falla bort och i bilden av vitt och svart få de «grå» fallen ingen plats. Den osympatiska man till exempel, som tänkt nazistiskt eller excentriskt men icke begått förrädiska handlingar, kommer, som jag ser det, vid dylika uppgörelser oundvikligen i farozonen. Motivlägena bedömas och frågor om rätt och orätt, sant och falskt avgöras överhuvudtaget mot bakgrund av den för krigstiden naturliga gränsen mellan vår sida och andra sidan. Också uppgörelserna med förrädarna få därför karaktär av krigshandlingar i rättegångens form. De blir politiska och icke rättsliga företeelser. Och i politiken får, som Bjørnstjerne Bjørnson sagt, sanningen vänta, tills någon har bruk för den.

Utanför Norden har nu skisserade företeelser både observerats och diskuterats. Ämnet är icke tabu, och krav på revision av domar, som icke stå sig, då man på nytt fått bruk för sanningen, betraktas icke som orimliga eller otillåtna. Man tänker med andra ord icke längre som om det alltjämt rådde krig, som om det gällde att ta ställning för eller mot Hitler och nazismen, som om försvaret av den för förräderi misstänkte eller dömd utgjorde ett slags delaktighet i gärningar, sådana som denne begått eller misstänkes för att ha begått.

Utredningen «Den norska rättsuppgörelsen» tillkom, sedan under åtskilliga år försök gjorts att hjälpa en svensk kvinna, som dömts för ekonomiskt landssvil i Norge (från ställning av

surrogatljus, som genom norska mellanhänder sålts till tyskarna). Straffet medförde total misär för den dömda. De norska myndigheterna hävdade, att deras åtgärder stodo i överensstämmelse med norsk lag. Den svenske justitiekanslern tillät exekution av den norska bötesdomen i kvinnans egendom i Sverige (en enligt min uppfattning lagstridig åtgärd) och svenska utrikesdepartementet ville inte effektivt medverka till att bereda henne diplomatiskt skydd. Domens och verkställighetsåtgärdernas orimlighet och deras påstådda förenlighet med norsk lag ledde naturligt fram till frågeställningen om denna lags överensstämmelse med oskriven folkrätt, lantkrigsreglementets bestämmelser om förhållanden under ockupation och allmänna rättsgrundsatser. Det är de teoretiska frågorna, folkrättsliga och straffrättsliga, som undersökts i belysning av förhållandena i Norge under kriget. Någon genomgång av de domar, som avkunnats där — bortsett från några, som gällt svenska medborgare — har icke skett. Det har därför lämnats öppet, huruvida en lagstiftning, vars straffanspråk funnits folkrättsstridiga och, särskilt genom frånvaron av delgivning, jämväl stridande mot allmänna rättsgrundsatser, tillämpats så i fråga om norska medborgare, att samtliga enskilda straffdomar legat inom gränsen för det folkrättsligt tillåtliga.

Mina här förut nämnda kolleger och jag ha trott, att det borde vara möjligt mer än tio år efter kriget att diskutera dessa frågor i Norden utan att därmed försätta det nordiska juridiska samarbetet i fara. Det var annorlunda i det närmaste efterkrigsskedet; den svenska utrikesledningens bristande benägenhet att bistå svenskar, som i Norge åtalats för landssvik, får väl ses mot bakgrunden av den moraliska belastning för Sverige, som den neutralitetsvidriga transitotrafiken under kriget utgjorde. Men är det i dag verkligen så, att kritik mot norska eller danska domar eller krav på utredning av förhållanden sådana som den nyssnämnda «avrättningen» av en svensk kvinna skall omöjliggöra nordiskt juristsamarbete? Man kan också ställa frågan så: är det moraliskt försvarligt att för detta samarbets skull underlåta att påtala förhållanden man finner otäckvärda eller att vägra stöd åt människor, som blivit utsatta för åtgärder, som man finner orättvisa?

Ordval och uttryckssätt i Hurwitz' anmälan samt även sättet att citera och referera från utredningen ge vid handen, att det enligt Hurwitz' uppfattning är helgerån att sätta den norska rättsuppgörelsen under debatt samt att därvid på vanligt juridiskt sätt söka utreda motivlägen och förhållanden inom de miljöer, mot vilka rättsuppgörelsen riktade sig med beaktande jämväl av det som under denna synes ha blivit förbisett. Att beakta dessa subjektiva rekvisit var nödvändigt. Däremot var det varken påkallat eller lämpligt att i utredningen, som avsåg rättsuppgörelsens tid, då all fara var över, fälla omdömen om Høyesteretts kamp för rätten eller om det mod många norrmän lade i dagen under ockupationen. Härom torde väl i själva verket knappast någon meningskiljaktighet föreligga mellan Hurwitz och mig, även om han inte skulle förstå distinktionen mellan motståndsrörelse under och efter krig. Frågan är, om Hurwitz' uppfattning är representativ för juristvärlden i Norden. Lever man verkligen i Norge och Danmark alltjämt så starkt i det gångna krigets tecken? Det vore beklagligt, ty utredning och diskussion av dessa spörsmål måste bidra till den psykologiska beredskap inför möjligheten av ett nytt krig, varmed vi nu på nytt nödgas sysselsätta våra sinnen. Och gagnas icke det nordiska juristsamarbetet till sist bäst av öppenhet och frimodighet i tanke och tal?

Tranfors den 27 december 1956.

Hilding Eek.

Redaksjonen har forelagt professor Eeks gjenmæle for professor Hurwitz, som har sendt følgende tilleggsbemerkninger:

Professor Hilding Eek's bemerkninger afkræfter ikke på noget punkt den kritik, han søger at imødegå. Den straffretlige del af denne kritik lader Eek helt ligge, skønt han taler på alle tre forfatteres vegne. Og for det omtalte skrifs folkeretlige synspunkter føres heller ikke noget virkeligt forsvar. Hvad der i stedet siges om den uundgåelige ensidighed i krigsforbrydersager og sager om landsskade, kan i sin almindelighed

næppe ægge til stærk modsigelse, omend der også her gives et fortegnet billede.

Når professor Eek vil tillægge mig den opfattelse, at det norske (og danske) retsopgør skulle være et emne, der under ingen omstændigheder kunne tages op til kritisk bedømmelse, må jeg svare, at en sådan tankegang ligger mig uendelig fjernt. Det ville næppe falde nogen jurist i Norge eller Danmark ind, at der ikke skulle være fri diskussion om dette emne, eller at svenske kolleger ikke skulle være velkomne i en debat herom. Det fremgår da også klart af min anmeldelse, at den ikke vender sig imod en svensk kritik som sådan, men alene mod en fremstilling, hvis argumentation er så urigtig og urimelig som den, der her er tale om.

Min bedømmelse af skriftet er strengt saglig. At nævnelser af, hvem der er dets forfattere, kan opfattes som et personligt angreb på de pågældende, er beklageligt, men kan ikke lægges andre end dem selv til last.

Stephan Hurwitz.

Fra professor Ivar Strahl har redaksjonen mottatt følgende:

I sin rec. i denna tidskrift 1956 s. 304 ff av boken «Den norska rättsuppgörelsen» har prof. Hurwitz funnit, att mina i Svensk Juristtidning lämnade och av honom återgivna upplysningar om arten av min medverkan till boken icke äro tillfyllest. Jag ber därför att få tillägga följande.

När jag av en av författarna till boken ombads att läsa ett manuskript och senare ett korrektur till den framställning, som sedermera blev den del av boken vilken kallas «Utredning angående den norska rättsuppgörelsen med särskild hänsyn till svenska medborgare», fattade jag min uppgift vara att, såsom en tjänst åt honom, genomgå Utredningens straffrättsliga delar för att söka gardera framställningen mot straffrättsliga misstag eller förbiseenden. I min uppgift, sådan jag fattade den och sådan den f. ö. angives i det till Utredningen fogade Responsum, ingick icke att själv därutöver taga ställning till

de frågor som behandlas i boken och ge uttryck åt en mening i dem.

Jag kunde desto mindre se något hinder mot att lämna en så beskaffad medverkan som jag utgick från att framställningen tillkommit till utredning i rättssaker angående en eller flera svenska medborgare. Att den skulle tryckas visste jag icke, förrän jag fick se den i korrektur. Om Responsum och Summary har jag varit okunnig till dess jag köpte boken.

Ivar Strahl.

Endelig har redaksjonen mottatt den utredning fra svensk side som er bebudet i professor Hurwitz' anmeldelse s. 318, nemlig folgende fra utrikesrådet Sture Petren:

I denna tidskrift 1956, s. 304, har professor Stephan Hurwitz ingående behandlat den vidräkning med den norska rättsuppgörelsen efter kriget, som under beteckningen «Responsum och utredning» författats av ett antal svenska rättsvetenskapsmän och utgivits av det privatdrivna Institutet för offentlig och internationell rätt i Stockholm. Den uppgivna anledningen till denna skrifts tillkomst var några i dess företal presenterade rättsfall rörande svenska medborgare, vilka blivit föremål för straffdomar inom ramen för den norska rättsuppgörelsen. Både med hänsyn härtill och än mer i betraktande av ämnets stora principiella vikt får det anses föreligga ett behov av att TfR:s läsekrets får veta hur boken i fråga uppfattas av andra svenska jurister än dem som medverkat till densamma. Ett viktigt bidrag till kännedomen härom föreligger i form av den auktoritativa bedömning av boken, som från svensk sida skett med anledning av att en advokat för en av de nyssnämnda svenska medborgarnas räkning vänt sig till svenska regeringen och under åberopande av innehållet i boken anhållit om framställning på diplomatisk väg hos norska regeringen om gottgörelse för liden skada till följd av rättsuppgörelsen.

Rättsfallet i fråga gäller en fr Lisa J. och är det första

av dem som refereras i företalet till de svenska professorernas bok. Referatet är emellertid i hög grad ofullständigt och i vissa avseenden direkt missvisande. Som en egendomlighet för en skrift, som framlägges med de anspråk som här skett, måste sålunda anmärkas att dess författare icke funnit nödigt att ordentligt återgiva de domar, som fått tjäna till utgångspunkt för hela framställningen.

Den för Lisa J. gjorda ansökningen behandlades i konselj den 31 juli 1956. Föredragande departementschef var härvid utrikesminister Östen Undén, vilken till protokollet anförde följande:

«Svenska medborgaren Lisa J., född Östberg, blev den 13 mars 1948 av Oslo Byrett för brott mot § 2 nr 3 i landssvikloven, jämfört med § 3 i samma lag och § 86 i straffeloven, dömd att böta 25.000 kronor till norska statskassan. Tillika ådömdes Lisa J. konfiskation av 140.000 kronor, varjämte det ålades henne att ersätta det allmännas rättegångskostnader med 500 kronor. Av Lisa J. anförda besvär över domen ha avvisats av Høyesterett.

I en den 3 februari 1956 dagtecknad, till utrikesdepartementet den 13 februari 1956 ingiven skrift, har advokaten U. under åberopande av en utav «Institutet för offentlig och internationell rätt» publicerad skrift, «Den norska rättsuppgörelsen» anført, att av skriften torde framgå, att domen mot Lisa J. utgjort folkrättsstridig behandling av främmande makts medborgare, som berättigade den främmande makten, i detta fall Sverige, att begära rättelse. I anledning härav hemställde U., att utrikesdepartementet måtte söka åstadkomma, att domen mot Lisa J. med dess ekonomiska konsekvenser undanröjdes, eller, om detta icke skulle låta sig göra, att Lisa J. finge ersättning för den ekonomiska förlust, som hon lidit genom domen.

I det avsnitt av den av U. åberopade skriften, varpå de av honom använda uttryckssätten uppenbarligen syfta, göres gällande, att en stat icke skulle äga befogenhet att av utländska medborgare fordra deltagande i statens krigsansträngningar, att enligt krigsreglementet regeringen i en av fiendemakt

ockuperad stat icke skulle äga förbjuda befolkningen visst samarbete med ockupationsmakten samt att en stats åsidosättande gentemot medborgare i annan stat av grundsatsen nulla poena sine lege skulle berättiga den sistnämnda staten att kräva rättelse.

Emellertid må framhållas, att Lisa J. icke blivit dömd för underlåtenhet att stödja den norska statens krigsansträngningar utan för bistånd till fienden, vilket bestått i att hon frivilligt igångsatt en industriell tillverkning, inriktad på leveranser till ockupationsmakten. Någon folkrättslig grundsats eller reglering enligt vilken en stat skulle vara förhindrad att straffbelägga handlingar av denna typ, och detta även om de begås av utländska medborgare, bosatta inom statsområdet, lär icke kunna påvisas. Vad åter angår påståendet, att grundsatsen nulla poena sine lege blivit åsidosatt i Lisa J:s fall, vilket påstående enligt det ovan sagda torde få anses innefattat i U:s framställning, är att märka, att redan från tiden före kriget gällde § 86 i den norska strafflagen, varest för den som lämnar fienden bistånd stadgas vida strängare straff än som ådömts Lisa J.

På grund av vad sålunda anförts, och då den av U. åberopade skriften icke heller i övrigt påvisar någon grund, varpå ett inskridande av svenska regeringen med anledning av den av norsk domstol med tillämpning av norsk lag avkunnade lagakraftvunna domen mot Lisa J. skulle kunna stödjas, torde Kungl. Maj:t lämna U:s framställning utan avseende.

Tillika hemställer jag, att utdrag av statsrådsprotokollet i detta ärende må offentliggöras.»

Kungl. Maj:t beslöt därefter i överensstämmelse med vad utrikesministern sålunda förordat.

Samtidigt med framställningen för Lisa J. behandlades en likartad framställning av boutredningsmannen i dödsboet efter Lisa J:s man, Seth J., vilken framställning ävenledes grundades på nu ifrågavarande responsum. Även denna framställning, som dessutom riktade sig mot tillämpningen på en dödsboets fastighet av den norska hyreslagstiftningen, lämnades av Kungl. Maj:t utan avseende.

Med den begränsning till det väsentliga för bedöm-

ningen av det föreliggande enskilda ärendet, vilken ålägges av konseljprotokollets ram, har den svenske utrikesministern sålunda i anledning av Lisa J:s fall givit uttryck åt ett betraktelsesätt, som på avgörande punkter nära sammanfaller med den av professor Hurwitz i hans recension utvecklade uppfattningen. Den förlägenhet, man tidigare på svensk sida onekligen måst känna inför det förhållandet att landets samtliga nuvarande professorer i folkrätt återfinnes såsom delaktiga i det säregna responsum, varom i det föregående varit tal, har härigenom fått en välbehövlig motvikt. Det må vara tillåtet att hoppas att den svenska regeringens på en så auktoritativ grund stödda underkännande av detta responsum skall förebygga skadeverkningar därav för det rättsliga samarbetet inom Norden och eljest, vilka måhända annars varit att befara.

I ett i dagarna utgivet arbete, Studiet av folkrätt, s. 46, har en av författarna till nu ifrågavarande responsum, professor Hilding Eek, anbefallt detsamma såsom lämplig litteratur för universitetsungdomen och andra som önskar vidga sin kännedom om folkrätten. Till kännetecknande av samma responsum uppger Eek härvid att det «innehåller kritik av den uppfattning som synes dominera i våra grannländer». Det är beklagligt att Eek icke funnit anledning att samtidigt upplysa sina läsare om att dette responsum till sin halt prövats av svenska regeringen med det resultat som ovan framgått. Även regeringsavgöranden tillhör ju folkrättens källor och bör icke undanhållas den kunskapsförstående akademiska ungdomen. Det är emellertid att hoppas att denna även utan stödet av en studiehandbok skall undgå att vilseföras på denna punkt och i stället komma till insikt om att den uppfattning om hithörande ting som består i våra nordiska grannländer även är de ansvariga svenska instansernas.

Sture Petré.